

GAZIANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Çocukluk Çağı Travmaları ile Hayatın Anlamı Arasındaki İlişkide Dindarlık Yöneliminin Aracı Rolü

The Mediating Role of Religious Orientation in the Relationship Between Childhood Traumas and Purpose in Life

Ferdi KIRAÇ^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Niğde / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0001-9787-5193

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 22 Kasım 2022

Kabul tarihi: 20 Nisan 2023

Anahtar Kelimeler:

Çocukluk çağı travmaları,
Hayatın anlamı,
Dindarlık yönelimi.

ÖZ

Çocukluk çağı travmalarının dindarlık yönelimi üzerindeki etkisini ele alan araştırmaların çok sınırlı olduğu ve tüm dindarlık yönelimi boyutlarını ele almadıkları görülmektedir. Oysa dindarlık yönelimlerinin her boyutunu araştırmaya dahil etmek, travmatik deneyimler sonucu ortaya çıkan birbirinden farklı dinsel tutumları anlamak açısından önem arz etmektedir. Ayrıca, ilgili alanyazında, çocukluk çağı travmalarının hayatın anlamı üzerine etkisinde dindarlık yöneliminin aracı rolünü inceleyen araştırmalara rastlanmamıştır. Bu nedenle, bu araştırmada, çocukluk çağı travmaları ile hayatın anlamı arasındaki ilişki dindarlık yöneliminin (içedönük, içedönük, arayış, fundamentalist) aracı rolü incelenmiştir. Bu amaçla, online anket yöntemi kullanılarak 421 Müslüman katılımcıya ulaşılmıştır. Uygunluk örnekleme yöntemi ile erişim sağlanan katılımcılara Çocukluk Çağı Travma Ölçeği-Kısa Formu, Hayatın Amacı Ölçeği ve Müslüman Dini Yönelim Ölçeği-Gözden Geçirilmiş uygulanmıştır. Araştırmanın verileri, IBM SPSS 22, PROCESS v3.5 macro uzantısı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma bulguları, çocukluk çağı travmalarının hayatın anlamı düzeyini olumsuz yönde anlamlı olarak yordadığını göstermiştir. Ayrıca, çocukluk çağı travmalarının, dindarlık yönelimlerinden içedönük dindarlık yönelimini olumsuz yönde anlamlı, arayış dindarlık yönelimini ise olumlu yönde anlamlı olarak yordadığı gözlenmiştir. Çocukluk çağı travmaları ile dışadönük dindarlık yönelimi ve fundamentalist dindarlık yönelimi arasında anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir. Paralel çoklu aracılık analizi ise, çocukluk çağı travmalarının hayatın anlamı düzeyini olumsuz yönde etkilediğini, bu etkinin bir kısmının düşük içedönük dindarlık yönelimi ve yüksek arayış dindarlık yönelimi aracılığı ile gerçekleştiğini göstermiştir. Bulgular ışığında, çocukluk çağı travmalarının bireyin dindarlığının her boyutunu etkilemediği, tanrıya içten bağlanma tutumuna zarar verip, dine karşı daha sorgulayıcı bir tutumu artırarak anlamsızlık duygusuna neden olabileceği çıkarımı yapılmıştır.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: November 22, 2022

Accepted: April 20, 2023

Keywords:

Childhood traumas,
Purpose in life,
Religious orientation.

ABSTRACT

Studies investigating the effect of childhood traumas on religious orientation are very limited and do not address all dimensions of religious orientation. However, including all religious orientation dimensions in the studies is important to understand the different religious attitudes observed after traumatic experiences. In addition, there has been no studies examining the mediating role of religious orientation in the relationship between childhood traumas and purpose in life in the literature. For that reason, in this study, we investigated the mediating role of religious orientation (intrinsic, extrinsic, quest, fundamentalist) in the relationship between childhood traumas and purpose in life. 421 Muslim adults were reached through online questionnaire method. Childhood Trauma Questionnaire-Short Form, Purpose in Life Scale and Muslim Religious Orientation Scale – Revised were delivered to the participants using convenience sampling technique. Data was analyzed With PROCESS v3.5 macro extension in IBM SPSS 22. The results showed that childhood traumas significantly and negatively predicted purpose in life. In addition, it was observed that childhood traumas significantly predicted intrinsic religious orientation negatively and quest religious orientation positively. Childhood traumas were not significantly related to the extrinsic and fundamentalist religious orientations. Parallel multiple mediation analysis revealed that childhood traumas negatively affected purpose in life and some of the effect of childhood traumas on the purpose in life were mediated through lower intrinsic religious orientation and higher quest religious orientation. Based on the findings of the present study, we concluded that childhood traumas did not affect every aspect of an individual's religiousness. We also concluded that childhood traumas might cause a sense of meaninglessness damaging the attitude of intrinsic devotion towards God and increasing a more questioning attitude towards religion.

EXTENDED ABSTRACT

Some scholars in existential psychology claim that search for meaning in existence is one of the basic human motivations beyond seeking pleasure. They also insist that loss of meaning in life is at the origin of many mental health problems. Previous research has shown that believing in meaningfulness of existence and human life was related to psychological well-being, better mental and physical health, life satisfaction, happiness and many other positive outcomes. However, it has also been known that shattering the individual's basic assumptions about the meaningfulness of the existence, traumatic experiences might lead to a crisis of meaning. Indeed, some studies showed that all forms of childhood traumas (emotional abuse and neglect, physical abuse and neglect and sexual abuse) were associated with lower levels of sense of meaning in life.

Against the meaning crisis caused by trauma, individuals need a comprehensive schema of reality to be able to regain a sense of meaning and to cope with the negative effects of traumatic experiences. At this point, it has been argued that religion provides a comprehensive cognitive schema through which the traumatized individuals can redefine their experiences and reconstruct a meaning in their lives. In other words, in the times of chaos, fear and loss of control, religion, as an ultimate meaning system, provides a sense of order, security and control. Many studies demonstrated that religion is a powerful resource to cope with the effects of stressful events. However, some studies also show that not all forms of religious beliefs and practices serve this coping function. For instance, religious behaviors like only begging help from God or waiting for a miracle to happen might be less helpful in coping.

On the other hand, trauma might not only create a meaning crisis but also affect the religiousness of the individuals exposed to trauma. Previous research on the effect of childhood traumas on the religiousness of the trauma survivors has produced mixed results. Majority of these studies showed that childhood traumas had a negative effect on religiousness (decrease in religious practices, negative god perception, abandoning religious faith etc.). However, there are some other studies demonstrating that childhood trauma has a positive effect on religiousness (being more religious after trauma, seeking guidance to cope with negative feelings of trauma etc.) In addition, some studies found both negative and positive effect of childhood trauma on religiousness. Moreover, some studies revealed that childhood traumas affect some aspect of an individual's religiousness but not others. For instance, one study found that childhood traumas did not influence traditional religious practices (attending church, reading bible, praying) but promoted the transcendent religious experiences (vision, healing, glossolalia).

In the literature, there has been very limited studies investigating the effect of childhood traumas on religious orientation. Religious orientation refers to motivational and experiential aspect of religiousness. For instance, intrinsically religious persons are motivated to live their religion with their heart. Conversely, extrinsically religious persons are motivated to use their religion for secondary gains like social status, security, finding solace, socialization and justifying their actions. In quest religious orientation, individuals are inclined to ask religious questions and resist to ready-made answers. Finally, in fundamentalist religious orientation, individuals consider religion as ultimate truth any aspect of which can not be questioned. Previous research showed that there was no difference between the individuals who were exposed to traumatic events and those who were not in terms of intrinsic religious orientation. Also, some studies demonstrated that traumatic experiences led to quest religious orientation. However, these studies are very limited in number and did not consider all forms of religious orientation. In addition, to our knowledge, there is no study investigating the mediating role of religious orientation in the relationship between childhood traumas and purpose in life.

For that reason, in this study, we investigated the mediating role of religious orientation (intrinsic, extrinsic, quest, fundamentalist) in the relationship between childhood traumas and purpose in life. The data was collected from 421 Muslim adults. Childhood Trauma Questionnaire-Short Form, Purpose in Life Scale and Muslim Religious Orientation Scale – Revised were delivered to the participants through online questionnaire method. Data was analyzed With PROCESS v3.5 macro extension in IBM SPSS 22. The results showed that childhood traumas significantly and negatively predicted purpose in life. In addition, it was observed that childhood traumas significantly predicted intrinsic religious orientation negatively and quest religious orientation positively. Childhood traumas were not significantly related to the extrinsic religious orientation and fundamentalist religious orientation. Parallel multiple mediation analysis revealed that childhood traumas negatively affected the purpose in life and some of the effect of childhood traumas on the purpose in life were mediated through lower intrinsic religious orientation and higher quest religious orientation. Based on the findings of the present study, we concluded that childhood traumas did not affect every aspect of an individual's religiousness. We also concluded that childhood traumas might cause a sense of meaninglessness damaging the attitude of intrinsic devotion towards God and increasing a more questioning attitude towards religion.

Giriş

Anlam problemi varoluşçu felsefe ve varoluşçu psikolojinin en önemli konularından biri olmuştur. Frankl'a (2000) göre anlam arayışı, haz arayışının ötesinde, insanın en temel motivasyonudur ve birçok ruh sağlığı problemlerinin kökeninde anlam kaybı vardır. Varoluşçu felsefe ve psikolojide, kaygı kavramı çerçevesinde, varoluşun kaçınılmaz bir getirisi olarak ele alınan anlam (anlamsızlık) problemi (Frankl, 2000; Tillich, 1952; Yalom, 1999), bilişsel psikoloji bağlamında “şeyler, olaylar ve ilişkiler arasındaki olası bağlantıların zihinsel temsilleri” olarak tanımlanmıştır (Baumeister, 1991, s. 15). Baumeister'a (1991) göre anlam oluşturma, adaptasyon, dünyayı kontrol etme ve bir şeylere bağlanmanın aracıdır.

Psikoloji araştırmalarında hayatın anlamı (meaning/purpose in life) kavramının muhtelif tanımlamaları yapılmıştır. Schnell'e (2009) göre yaşamın anlamı, yaşamın tutarlı, amaçlı, gayesi olan bir yer olduğuna dair kısmen bilinçdışı bir inancı ve kişinin böylesi bir yaşama aidiyet hissetmesini ima etmektedir. Ona göre, anlam krizi yaşayan kişi, kendisini ve gerçekliği anlama konusunda şüphe duymakta ve boşluk duyguları yaşamaktadır. Bu tanıma paralel olarak Park ve Folkman (1997) yaşamın anlamını, dünyanın anlamlı ve düzenli; kişisel yaşamın ise amaçlı ve hedefli olarak algılanması olarak tanımlamıştır. Benzer şekilde, Ryff ve Singer (1998) hayatın anlamını tanımlarken amaç odaklılığa vurgu yapmışlardır. Steger (2009) ise hayatın anlamını, yaşamda bir amaç hissi ve bu bağlamda deneyimlerin anlamlandırılması olarak tanımlamıştır.

Yaşamın anlamlı olduğuna dair bir inancın, yaşam kalitesi, psikolojik iyilik ve ruh sağlığı üzerinde olumlu etkileri olduğu bilinmektedir (Debats, 1999; Vötter & Schnell, 2019; Vural, 2021). Ayrıca yaşamın anlamı ile fiziksel sağlık arasında da ilişki olduğu birçok araştırma ile gösterilmiştir (Bekenkamp, Groothof, Bloemers, & Tomic, 2014; Czekierda, Banik, Park & Luszczynska, 2017). Yine anlam duygusunun mutluluk, yaşam doyumu, genel psikolojik iyi oluş ve yaşla başa çıkma ile pozitif bir ilişki gösterdiği birçok araştırmada rapor edilmiştir (Edmonds & Hooker, 1992; Shek, 1992; Vural, 2021; Zika & Chamberlain, 1992).

Öte taraftan, travmatik yaşantılar, kişinin kendisine ve dünyaya dair temel varsayımlarını sarsarak yaşamın anlamına dair sorgulamaları beraberinde getirebilmekte ve bir anlam krizi yaratabilmektedir (Janoff-Bulman, 1989; Lazarus, 1993). Janoff-Bulman'a göre (1989) incinmezlik-yaralanmazlık yanılsaması (illusion of invulnerability) insanların en temel eğilimlerinden biridir. Yani, insanlar, benim başıma kötü bir şey gelmez, güvenli, tahmin edilebilir bir dünyada yaşıyorum inancı ile hareket ederler. Bu temel yanılsamalı varsayımı sürdürmek için kişiler ayrıca dünyanın ve diğer insanların iyi, kendilerinin değerli ve dünyanın anlamlı bir yer olduğu varsayımını da sürdürürler. Doğal felaketler, sevilen birilerinin ölümü, trafik kazası, cinsel saldırıya ya da enest ilişkiye maruz kalma gibi travmatik deneyimler bu varsayımlara asimile edilemeyen ve bu varsayımlara direnen deneyimlerdir. Araştırmalar, travmaya maruz kalan kişilerde, maruz kalmayanlara kıyasla, travmadan yıllar sonra bile bu varsayımların olumsuz bir şekilde devam ettiğini göstermektedir (Janoff-Bulman, 1989). Benzer şekilde, çocukluk çağı travmalarının her türünün, düşük hayatın anlamı düzeyini yordadığını gösteren araştırmalar da vardır (Song, Min, Huh, & Chae, 2016).

Travmaya maruz kalan bireylerin, travmanın etkileri ile başa çıkabilmesi için sarsılan dünya varsayımları ve anlam krizi karşısında, yaşamın kırılabilirliği ile ilgili bilgileri, daha kapsamlı bir gerçeklik şemasına dâhil etmesi gerekmektedir (Janoff-Bulman, 1992). Dini bilişsel bir şema olarak ele alan McIntosh'a (1995) göre dinler inananlarına dinsel şemalar sunmakta ve yeni yaşantıların yorumlanması sürecinde bu şemalar hızlıca devreye girmektedir. Bu bağlamda, kapsamlı bir gerçeklik şeması sunan dinler, travmatik deneyimleri tekrar tanımlama ve anlamlandırmaya yardımcı olmaktadır (Webb & Whitmer, 2001). Yaşamın

kontrolünün kaybedildiği, olaylara mantıklı bir açıklama getirilemediği durumlarda, kaos ve korkuya karşı, inanç ve dinî uygulamalar yaşamda nihai bir anlam yaratma, yaşama tekrar bir düzen getirme ve güvenlik duygusu sağlamada bireye destek olmaktadır (Pargament, Magyar-Russell, & Murray-Swank, 2005, s. 676). Dinî inanç, kozmik bir anlam şeması sunarak insanların hayatlarına yön vermekte, kozmik bir anlamın olduğu dünyada insanın üstleneceği rolleri belirleyerek insanların rahatlamasına vesile olmaktadır (Yalom, 1999).

Araştırmalar, dindarlığın stresli olaylarla baş etmede önemli bir rolünün olduğunu göstermektedir (Pargament, Ensing, Falgout, Olsen, Reilly, Van Haitisma, & Warren, 1990; Pargament, Kennell, Hathaway, Grevengoed, Newman, & Jones, 1988). Ancak dinsel anlayışın her formu, bu işlevi yerine getirmekte yeterli olamamaktadır. Örneğin, sadece tanrıya yalvarmak ya da bir mucize beklemek gibi dinsel anlayışlar, stresli olaylarla baş etmede kişiye daha az fayda sağlamaktadır (Pargament vd., 1990).

Bazı araştırmalar, dindarlık yönelimi ile hayatın anlamı ilişkisini incelemişlerdir. Bu araştırma bulgularını sunmadan önce, dindarlık yönelimi kavramı üzerinde durulacaktır. Dinî yönelim kavramı Allport ve Ross (1967) tarafından psikoloji literatürüne kazandırılmış bir kavram olup dindarlığın, dışsal, davranışsal görünümünü değil, deneyimsel ve motivasyonel boyutunu ifade etmektedir. Allport ve Ross (1967) içedönük (intrinsic) ve dışadönük (extrinsic) olmak üzere iki dinsel yönelim tanımlamışlardır. İçedönük dindarlık yöneliminde, dinî inanç içselleştirilir ve takip edilir. Bu kişiler dinlerini yaşayan insanlardır. Kişinin ihtiyaçları ne kadar güçlü olursa olsun, dinî inanç bunların önündedir ve bu ihtiyaçların karşılanmasında da dinsel inanç ve öneriler temel alınır. Öte taraftan, dışadönük dinsel yönelimde, güvenlik, huzur, sosyalleşme, oyalanma, statü kazanma, kendini temize çıkarma ya da haklı görme gibi ikincil kazançlar için din kullanılır. Dışadönük yönelimde din araçken içedönük yönelimde din bizzat amaçtır (Allport & Ross, 1967). Batson (1976) Allport'un içedönük dindarlık boyutuna bazı eleştiriler getirmiştir. Ona göre, kuramsal olarak Allport'un içedönük dindarları, eleştirel, içten, alçakgönüllü, inançlarının iyi ve kötü yönlerini görebilen ve inançlarını eyleme döken insanlar olarak tanımlansa da bu yapıyı ölçmek için geliştirilen ölçme aracında (Allport ve Ross, 1967), içedönük dindarlar uymacı, sorgulamayan gerçek inançlılara dönüşmektedir. Bu nedenle Batson (1976), içedönük ve dışadönük dindarlık yönelimlerine ek olarak "arayış (quest)" yönelimini önermiştir. Arayış yönelimli dindarlar, dini, kendi yaşamında ve toplumda gördükleri gerilimler, çelişkiler ve trajediler tarafından üretilen sonu gelmez sorgulamalar olarak görmektedir. Bu kişiler, sürekli bir şekilde, sosyal düzen ve yaşamın kendisi ile ilgili "niçin" sorusu sormaktadırlar (Batson, 1976). Arayış olarak din yönelimi, varoluşsal sorularla dürüstçe yüzleşmeyi ve aynı zamanda net cevaplara direnmeyi gerektirmektedir. Dine bu yolla yaklaşan bir kişi, varoluşsal sorulara dair nihai gerçekliği bilmediğini, belki de hiç bilemeyeceğini fark eder. Ancak yine de bu sorular önemli olarak algılanır ve bu sorulara geçici, değişime açık yanıtlar aranır (Batson, & Raynor-Prince, 1983; Batson & Schoenrade, 1991). Genia (1996) ise fundamentalist yönelimin araştırmalara dâhil edilmemesini eleştirmiştir. Fundamentalist dinî yönelim, dinî inançla ilgili dar görüşlü, bağnaz bir anlayışı ifade etmektedir. Fundamentalist yönelimli bir birey, dinî inançlarının doğruluğundan çok emindir. Dine dair literal gerçeklik vardır ve bu gerçeklik kişinin erişimine açıktır. Bu inançlar sorgulanamaz, kötülüğün karşısındadır, bu nedenle sürdürülmesi zorunludur (Altemeyer & Hunsberger, 1992).

Dindarlık yönelimi ve hayatın anlamı ilişkisini ele alan araştırmalar içedönük dindarlığın dışadönük dindarlığa göre hayatın anlamını daha güçlü yordadığını göstermektedir (Bahadır, 1999; Chamberlain & Zika, 1988; Poloma & Pendelton, 1990; Reynolds, Smith & Conway, 2022). You ve Lim (2019), içedönük dindarlığın hem kadınlarda hem de erkeklerde hayatın anlamı ile pozitif bir ilişki gösterdiğini, dışadönük dindarlığın ise sadece kadınlarda

hayatın anlamını negatif olarak yordadığını göstermişlerdir. Steger, Pickering, Adams, Burnett, Shin, Dik ve Stauner (2010), içedönük dindarlığın hayatı anlamlı bulma (presence of meaning) ile pozitif, anlam arayışı (search for meaning) ile negatif bir ilişki gösterdiğini rapor etmişlerdir. Yine dışadönük dindarlık ile hayatı anlamlı bulma arasında pozitif bir ilişki olduğunu fakat anlam arayışı ile dışa dönük dindarlık arasında bir ilişki olmadığını göstermişlerdir. Ayrıca arayış (quest) dinî yönelimi ile anlam arayışı arasında pozitif, hayatta bir anlam bulma arasında ise negatif bir ilişki rapor etmişlerdir. Nell (2014) dinî fundamentalizmin, hayatı anlamlı bulma (presence of meaning) değişkenini pozitif olarak yordadığını fakat anlam arayışını (search for meaning) yordamadığını göstermiştir. Womick, Woody ve King (2021) ise dinî fundamentalizm ile hayatın anlamı arasında pozitif bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. Ancak içedönük dindarlık modele eklendiğinde, dinsel fundamentalizm ile hayatın anlamı arasındaki ilişki kaybolmuş, içedönük dindarlık ile hayatın anlamı arasında pozitif ilişki devam etmiştir. Son olarak, Ardelt & Koenig (2007) ölümcül hastalıklardan muzdarip yaşlılarla yaptıkları nitel bir araştırmada, sadece içedönük dindarlık eğilimi olan kişilerin yaşamın kozmik anlamı ve amacı duygularının yüksek olduğunu, bu duygunun ise ölme süreci ile ilişkili konularla baş etmede kişilere yardımcı olduğunu gözlemişlerdir. Öte taraftan dışa dönük dindarlığın yaşamın kozmik anlamı ve amacı duygusunu desteklemediğini, hatta bu kişilerde yaşamın kozmik anlamına dair şüphelerin olduğu ve yaşamak için bir nedenleri olmadığı duygusunun yüksek olduğunu gözlemişlerdir.

Kuramsal ve görgül çalışmalarda da görüldüğü gibi dindarlığın bazı formları, bireyin hayatına anlam katma ve bazı olumsuz yaşam olayları ile baş etmede önemli bir işlev görmektedir. Ancak araştırmalar, bizzat bireyin dindarlığının travmatik deneyimler gibi olumsuz olaylardan etkilenebileceğine dair kanıtlar da sunmaktadır. Bu araştırmalardan bir kısmı, travmatik deneyimlerden sonra bireyin dinî inanç ve pratiklere daha fazla sarıldığını göstermektedir. Örneğin, çocukluğunda istismar edilen 70 Afrikalı Amerikalı ile yapılan bir nitel araştırmada, dindarlık ve maneviyatın, travmanın etkilerine karşı bir başa çıkma stratejisi olarak kullanıldığı gösterilmiştir (Bryant-Davis, 2005). Çocukluğunda cinsel olarak istismar edilen 22 kadınla yapılan başka bir nitel araştırmada, katılımcılar, dinî inancın kendini suçlama ve utanç duygusundan arınmalarında kendilerine rehber olduğunu, ayrıca yaşamda bir anlam ve amaç bulma konusunda dinî inançlarının merkezî bir konumda olduğunu belirtmişlerdir (Valentine & Feinauer, 1993).

Travmatik deneyimlerle dindarlık ilişkisini araştıran çalışmaların büyük çoğunluğu ise dindarlığın travmatik deneyimlerden olumsuz yönde etkilendiğine dair kanıtlar sunmaktadır. Örneğin, Reinert ve Edward (2009) çocuklukta maruz kalınan sözel, fiziksel ve cinsel istismarın seven tanrı imajı ile olumsuz, uzak ve kontrol eden tanrı imajı ile olumlu bir ilişki gösterdiğini ortaya koymuştur. Hall (1995), cinsel olarak istismar edilen kadınların, cinsel istismar geçmişi olmayan klinik grup ve cinsel istismar geçmişi olmayan ve aynı zamanda klinik olmayan gruba göre manevi işlevsellik düzeyinin daha düşük olduğunu göstermiştir. Başka bir deyişle, cinsel istismar geçmişi olan kadınların diğer iki gruba göre tanrı tarafından kabul edilme ve sevilme, tanrının planına güvenme düzeylerinin daha düşük olduğunu göstermiştir. Çocukluk çağı travmalarına maruz kalan bireylerin, maruz kalmayanlara kıyasla, tanrıyı cezalandırıcı, adaletsiz, korkutucu, uzak olarak algıladığını gösteren diğer çalışmalar da mevcuttur (Kane, Cheston, & Greer, 1993; Pritt, 1998). Webb ve Whitmer (2001) ise çocukluk çağı travma geçmişi olan bireylerin dinî problem çözme stilleri arasındaki ilişki üzerine yaptıkları araştırmada, duygusal ve fiziksel istismar geçmişi olan bireylerin dinî problem çözme stillerinden kendini yönetme (self-directing) boyutundan çok yüksek, işbirlikçi (colloborative) ve havale edici (deferring) boyutlarından daha düşük puanlar aldıklarını bulmuşlardır. Başka bir deyişle, travma geçmişi bildiren katılımcıların, travmanın etkileri karşısında tanrı ile

ilişkilerini kullanmakta zorluk yaşadıklarını bildirmişlerdir. Bazı araştırmalar, kontrol grubu ile kıyaslandığında, çocukluk döneminde travmaya maruz kalan bireylerin formal dinî inanç ve uygulamalara dâhil olma düzeyinin daha düşük olduğunu göstermektedir (Finkelhor, Hotaling, Lewis, & Smith, 1989). Ben-Ezra vd. (2010) cinsel saldırıya uğrayan 111 Yahudi ile yaptığı araştırması sonucunda, katılımcıların yarısının dinî inançlarını bırakıp seküler dünya görüşlerini benimsediklerini bulmuşlardır. Yine Ter Kuile ve Ehring (2014), 293 travma mağduru ile yaptığı araştırmasında, katılımcıların yarıya yakınının travmadan sonra dindarlık düzeyinde azalma olduğunu bulmuşlardır. Özellikle, travmadan önce daha dindar olan ve dünya görüşü varsayımları sarsılan katılımcıların dindarlık düzeyinin düşme olasılığının daha yüksek olduğunu göstermişlerdir.

Bazı araştırmalar ise çocukluk çağı travmalarının dindarlık üzerindeki etkisinin daha karmaşık olduğunu, bazı mağdurlarda dindarlığı olumsuz etkilerken bazılarında olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Örneğin Ryan (1998) 19 yaş öncesi dönemde cinsel, fiziksel ve duygusal şiddete maruz kalan 50 kadınla yaptığı nitel bir araştırmada, kadınların yarıya yakınının (%48) halihazırda bir dine inanmadığını, dörtte üçünün ise çocuklukta bağlı olduğu inancı terk ettiğini gözlemişlerdir. Bu katılımcıların bir kısmı başka dinlere bağlanmış, bir kısmı geleneksel olmayan bir maneviyat anlayışı geliştirmiş, bir kısmı ise dinsel inancı tamamen terk etmiştir. Aynı araştırmada, katılımcıların yaklaşık üçte biri, tanrının iyileşme ve istismar karşısında yaşamda kalmada yardımcı olduğunu belirtmişlerdir. Bazıları, inançlarının yaşadıkları olumsuz deneyimlere anlam vermede yardımcı olduğunu ifade etmiştir. Kennedy & Drebing (2002), dinî bağlılığı olan geniş bir örnekleme (n=3424) yaptıkları araştırmalarında, çocukluk dönemi istismar deneyiminin katılımcıların geleneksel dinî deneyimleri (kiliseye gitmek, incil okumak, dua etmek) üzerinde bir etkisi olmadığını, fakat istismar deneyimine maruz kalanların aşkın dinî deneyim düzeylerinin daha yüksek olduğunu gözlemişlerdir. Ayrıca çocukluk dönemindeki istismarların, dinsel şüphe ve tanrıyı uzak olarak algılama düzeyindeki artışla ilişkili olduğunu da bulmuşlardır.

Travmatik deneyimlerle bu araştırmanın konusu olan dindarlık yönelimi arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar ise sınırlıdır. Örneklem sayısı çok düşük olan (n=25) bir araştırmada, Overcash, Calhoun, Cann & Tedeschi (1996) son üç yıl içinde sevilen birinin ölümü, hırsızlık, cinsel saldırı, silahlı saldırı gibi stresli olaylara maruz kalan üniversite öğrencileri ile bu gibi deneyimlere maruz kalmayanları içedönük dindarlık açısından karşılaştırmışlardır ve bu iki grup arasında bir fark olmadığını bulmuşlardır. Bazı araştırmalar ise arayış yönelimli dindarlığı travmatik deneyimlerin teşvik ettiği yönünde bulgular sunmuşlardır (Burris, Jackson, Tarpley, & Smith, 1996; Krauss & Flaherty, 2001). Bu araştırmalarda, fundamentalizm ve dışadönük dindarlık gibi dindarlık yönelimlerine odaklanılmamıştır.

Çocukluk çağı travmaları, dindarlık ve hayatın anlamı ilişkisine dair yapılan çalışmalar dikkate alındığında, çocukluk çağı travmalarının dindarlık yönelimi üzerindeki etkisini ele alan araştırmaların çok sınırlı olduğu ve tüm dindarlık yönelimi boyutlarını ele almadıkları görülmektedir. Oysa dindarlık yönelimlerinin hepsini araştırmaya dâhil etmek, travmatik deneyimler sonucu ortaya çıkan birbirinden farklı dinsel tutumları anlamak açısından önemlidir. Ayrıca ilgili alanyazında, çocukluk çağı travmalarının hayatın anlamı üzerine etkisinde dindarlık yöneliminin aracı rolünü inceleyen araştırmalara rastlanmamıştır. Bu nedenle, bu araştırmada çocukluk çağı travmaları ile hayatın anlamı arasındaki ilişkide dindarlık yöneliminin aracı rolü incelenecektir. Araştırma sonucunda, çocukluk çağı travmalarının hayatın anlamı düzeyini olumsuz olarak yordayacağı, çocukluk çağı travmaları ile hayatın anlamı arasındaki ilişkide, dindarlık yöneliminin aracı etkisinin olacağı beklenmektedir.

Yöntem

Katılımcılar

Araştırmasının örneklemini, online anket yöntemi ile erişim sağlanan ve hepsi İslam dinine inanan yetişkinler oluşturmaktadır. Araştırmaya 250'si kadın (% 59,4), 171'i erkek (% 40,6) olmak üzere toplam 421 kişi katılmıştır. Yaşları 18 ile 43 arasında değişen katılımcıların yaş ortalaması 25,5'tir (S = 6,1). Katılımcıların 327'si (% 77,7) bekâr, 94'ü (% 22,3) evlidir. Eğitim durumu açısından katılımcıların % 3,3'ü ilkököl, % 4,5'i ortaokul, % 14,5'i lise, % 71'i lisans, % 6,7'si lisans üstü düzeyinde eğitime sahiptir. Katılımcıların % 52, 5'i aylık gelirinin 2500 TL ve altı, 34,7'si 2500-5000 TL arası, 8,3'ü 5000-10000 TL arası, % 4,5'i ise 10000 ve üstü olduğunu belirtmiştir.

Veri Toplama Araçları

Hayatın Amacı Ölçeği (HAÖ). Özgün adı Purpose in Life Scale olan ve Victor Frankl'ın varoluşsal vakum kavramı temel alınarak Crumbach ve Maholick (1964, 1969) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışması Kıraç (2015) tarafından yapılmıştır. HAÖ'nin Türkçe formu, 16 ifadeden oluşan ve 7'li Likert tipi bir ölçektir. Ölçek bireylerin hayatındaki amaç duygusunu ve ontolojik anlamlılığı ölçmektedir. Kıraç (2015) ölçek için .91 iç tutarlılık katsayısı bildirmiştir. Bu çalışmada ise ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .87'dir.

Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeği- Kısa Form (CTQ-SF). Bernstein ve arkadaşları (2003) tarafından geliştirilen CTQ-SF, 18 yaş öncesinde meydana gelen travmatik yaşantıların geriye dönük bildirimine olanak veren, 28 maddeden oluşan 5'li Likert tipi bir ölçektir (1 = Hiçbir zaman, 5= Çok sık olarak). Ölçek beş faktörden oluşmaktadır: Duygusal istismar, fiziksel istismar, cinsel istismar, duygusal ihmal ve fiziksel ihmal. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışmasını Şar, Öztürk ve İkikardeş (2012) yapmıştır. Ölçekten alınan yüksek toplam puanlar, çocukluk çağı travmalarının yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Şar vd. (2012), ölçeğin Cronbach's alpha katsayısının .93, test tekrar test güvenilirlik katsayısının .90 olduğunu rapor etmişlerdir. Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .81 olarak hesaplanmıştır.

Müslüman Dini Yönelim Ölçeği-Gözden Geçirilmiş (Muslim Religious Orientation Scale - Revised (MROS-R)). MROS-R, bireyin dindarlık yönelimini ölçmek amacıyla Ercan (2009) tarafından geliştirilmiştir. MROS-R toplam 21 maddeden oluşan 7'li Likert tipi bir ölçektir (1 = Beni hiç yansıtmıyor, 7 = Beni tamamen yansıtmıyor). Ölçek, içedönük (intrinsic), dışadönük (extrinsic), arayış (quest) ve fundamentalist dinî yönelim olmak üzere dört faktörden oluşmaktadır. "Allah'ın varlığını sık sık derinden hissederim" gibi maddeler içeren içedönük dindarlık yönelimi boyutu, Tanrı'ya ve dinî inançlara gönülden bağlılığın olduğu, dinin, herhangi bir çıkar gözetilmeden amaç hâline getirilerek yaşandığı bir dinsel yönelimi ifade etmektedir (Allport & Ross, 1967). "Toplumda iyi bir yer edinmek için dinime bağlı kalmaya çalışırım" gibi maddeler içeren dışadönük dindarlık yönelimi boyutu, güvenlik, huzur, sosyalleşme, oyalanma, statü kazanma, kendini temize çıkarma ya da haklı görme gibi ikincil kazançların ön planda olduğu bir dindarlık yönelimini ifade etmektedir (Allport & Ross, 1967). "Dini sorgulamadan sunulduğu gibi kabul edemem" gibi maddeler içeren arayış dindarlık yönelimi boyutu, varoluşsal soruların önemsendiği, bu sorulara verilen dinsel yanıtların geçici olarak algılandığı, birey değiştikçe bu yanıtların da değişebileceğine dair bir tutumun benimsendiği, dinî inanç ve kuralların sorgulandıktan sonra kabul edildiği bir dindarlık yönelimini ifade etmektedir (Batson, 1976). "Dinimin ön gördüğü kurallar üzerinde sorgulanıp, yorum yapılmasını dine karşı gelmekle bir tutarım" gibi maddelerden oluşan fundamentalist dindarlık yönelimi ise dinin literal gerçekliğinin olduğu ve bu gerçekliğin inanan kişiye açık olduğu, kötülükler karşısında tek doğru olarak benimsenen dinî inancın sorgulanamayacağına dair bir inancı içermektedir (Altemeyer & Hunsberger, 1992). Ercan

(2009), içedönük dindarlık yönelimi için .93, dışadönük dindarlık yönelimi için .83, arayış yönelimi için .73 ve fundamentalist yönelim için .81 iç tutarlık katsayısı rapor etmiştir. Bu araştırmada, iç tutarlılık katsayısı, içedönük dindarlık yönelimi için .90, dışadönük dindarlık yönelimi için .80, arayış yönelimi için .86, fundamentalist dinî yönelim için ise .79 olarak hesaplanmıştır.

İşlem

Araştırmadan önce Mardin Artuklu Üniversitesi Etik Kurulu'ndan (09/04/2019 tarih ve 6269 sayılı) etik onay alınmıştır. Araştırmada, 18 yaş öncesi maruz kalınan travmatik yaşantılar ve dindarlık yönelimi arasındaki ilişki ele alındığından, 18 ve üstü bir yaşta olmak, İslam dinine inanmak, araştırmaya katılma kriteri olarak belirlenmiştir. Anket formularının ilk sayfasına, çalışmanın amacı, gönüllü katılım, gizlilik ve araştırmaya katılma kriterlerine dair açıklamaları içeren bilgilendirilmiş onam formu konulmuştur. Araştırmanın verileri online anket tekniği kullanılarak toplanmıştır. Uygunluk örnekleme (convenience sampling) yönteminin kullanıldığı araştırmada, online anketler farklı şehirlerde ikamet eden kişilerin sosyal medya platformları aracılığı ile katılımcılara iletilmiştir. Anket formlarına 421 katılımcı yanıt vermiştir. Aracılık analizi, IBM Spss 22, PROCESS v3.5 macro uzantısı kullanılarak 5000 bootstrap örnekleme üzerinden gerçekleştirilmiştir. Aracılık analizinin anlamlılığını belirlemede, % 95'lik güven aralığının sıfır içermemesi kriteri esas alınmıştır (Hayes, 2018). Aracılık analizinde, yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve ayık gelir düzeyi değişkenlerinin etkisi kontrol edilmiştir.

Bulgular

Değişkenler Arası İlişkilere Dair Bulgular

Araştırmaya dâhil edilen değişkenler arası korelasyon katsayıları, değişkenlerin ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 1'de sunulmuştur. Buna göre, çocukluk çağı travmalarına maruz kalma düzeyi arttıkça hayatın anlamı ve içedönük dindarlık düzeyinin azaldığı, arayış yönelimi düzeyinin yükseldiği gözlenmiştir. Çocukluk çağı travmaları ile dışadönük ve fundamentalist dinî yönelimler arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Ayrıca hayatın anlamının, içedönük, dışadönük ve fundamentalist dinî yönelimler ile pozitif yönlü, arayış yönelimi ile negatif yönlü bir ilişki gösterdiği bulunmuştur. Yaş ile içedönük ve fundamentalist dinî yönelim arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki gözlenirken arayış ve dışadönük dindarlık ile anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Aylık gelir düzeyi ile içedönük ve dışadönük dindarlık düzeyi arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki varken fundamentalist ve arayış yönelimi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Son olarak, eğitim düzeyinin içedönük, dışadönük ve fundamentalist dinî yönelim düzeyleri ile negatif yönlü bir ilişki gösterdiği, eğitim düzeyi ile arayış yönelimi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bulunmuştur.

Tablo 1: Değişkenler Arası Korelasyon Katsayıları, Değişkenlerin Ortalama, Standart Sapma, Minimum ve Maksimum Değerleri

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.Ç. Ç. Travmaları									
2.İçedönük	-.19**	-							
3.Dışadönük	.01	.52**	-						
4.Arayış	.72**	-.08	.06	-					
5.Fundamentalist	-.06	.58**	.64**	-.05	-				
6.Hayatın anlamı	-.66**	.29**	.10*	-.49**	.23**	-			

7.Yaş	.13*	.13**	.03	.07	.20**	-.02	-		
8. Aylık gelir	-.01	-.10*	-.16**	-.01	.06	.03	.29**	-	
9.Eğitim düzeyi	.01	-.10*	-.17**	-.01	-.20*	-.11*	.13**	.17**	-
Ort.	45.14	25.91	16.32	15.57	15.99	83.97	25.53	2.74	5.73
Std. Sap.	11.10	5.57	5.47	5.63	5.24	18.33	6.11	1.43	.79
Min-Maks.	32-93	6-30	5-25	5-25	5-25	16-166	18-43	1-6	3-7

Not. *p<.05, **p<.01

Cinsiyet değişkenine göre çocukluk çağı travmalarına maruz kalma, dinî yönelim alt boyutları ve hayatın anlamı puanlarında fark olup olmadığını test etmek için Bağımsız Örneklem t testi yapılmıştır. Sonuçlar, kadın ve erkek katılımcıların çocukluk çağı travmalarına maruz kalma ($t(419) = -0.295$, $p = .768$), hayatın anlamı ($t(419) = -1.831$, $p = .068$), içedönük dindarlık yönelimi ($t(419) = 1.718$, $p = .087$), dışadönük dindarlık yönelimi ($t(419) = -.903$, $p = .367$), arayış yönelimi ($t(419) = .844$, $p = .399$) ve fundamentalist dindarlık yönelimi ($t(419) = -1.175$, $p = .241$) düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir.

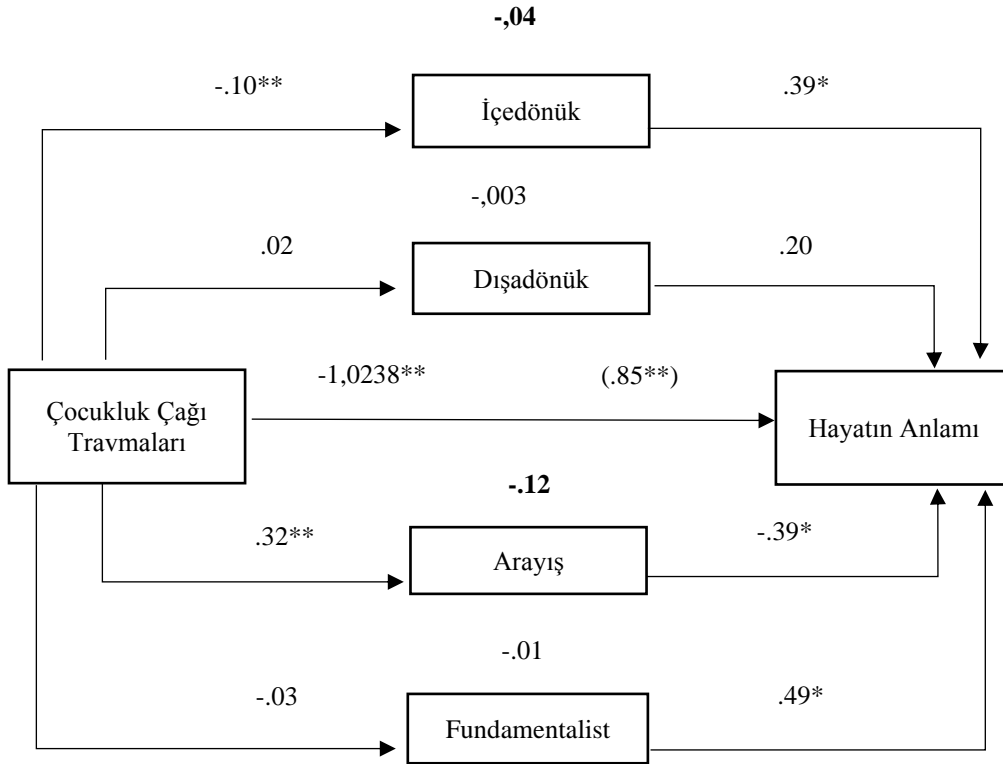
Paralel Çoklu Aracılık Analizi

Çocukluk çağı travmalarına maruz kalma düzeyi (bağımsız değişken) ile hayatın anlamı (bağımlı değişken) arasındaki ilişkide içedönük, dışadönük, arayış ve fundamentalist dinî yönelimlerin (aracı değişkenler) aracı rolünü tahmin etmek için demografik değişkenler (yaş, cinsiyet, aylık gelir, eğitim düzeyi) kontrol edilerek 5000 alt örneklem bootstrapping prosedürü ile paralel çoklu aracılık analizi yapılmıştır. Modele ait tahminler Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1’de görüldüğü gibi diğer tüm değişkenlerin etkisi kontrol edildiğinde, çocukluk çağı travmaları, aracı değişken olan içedönük dindarlık yönelimini negatif yönde anlamlı ($B = -.10$, $SH = .02$, %95 GA [-.1452, -.0517]), arayış dindarlık yönelimini ise pozitif yönde anlamlı ($B = .32$, $SH = .02$, %95 GA [.2763, .3532]) olarak yordamaktadır. Ancak çocukluk çağı travmaları dışadönük dindarlık yönelimini ($B = .02$, $SH = .02$, %95 GA [-.0278, .0647]) ve fundamentalist dindarlık yönelimini ($B = -.03$, $SH = .02$, %95 GA [-.0718, .0142]) anlamlı olarak yordamamaktadır.

Diğer tüm değişkenler kontrol edildiğinde, aracı değişkenlerden içedönük dindarlık yönelimi ($B = .39$, $SH = .17$, %95 GA [.0608, .7182]) ve fundamentalist dindarlık yönelimi ($B = .49$, $SH = .19$, %95 GA [.1100, .8706]) bağımlı değişken hayatın anlamını pozitif yönde anlamlı olarak yordamaktadır. Arayış dindarlık yönelimi ise hayatın anlamını negatif yönde anlamlı olarak yordamaktadır ($B = -.39$, $SH = .16$, %95 GA [-.6948, -.0811]). Dışadönük dindarlık yönelimi hayatın anlamını anlamlı olarak yordamamıştır ($B = -.20$, $SH = .18$, %95 GA [-.5424, -.1469]).

Şekil 1. Paralel Çoklu Aracılık Modeli Yol Katsayıları

Not 1. Şekilde standardize edilmemiş yol katsayıları sunulmuştur.

Not 2. Çocukluk çağı travmalarından hayatın anlamına giden yolda, parantez içinde verilen değer doğrudan (direct) etkiyi, parantez dışındaki değer toplam (total) etkiyi göstermektedir. Aracı değişkenlerin üzerindeki değerler dolaylı (indirect) etkiyi göstermektedir ve koyu değerler dolaylı etkinin anlamlı olduğunu göstermektedir.

Not 3. $p < .05$, $**p < .001$

Çocukluk çağı travmalarının hayatın anlamı üzerindeki toplam etkisi anlamlıdır ($B = -1,0238$, $SH = .06$, %95 GA [-1,1490, -.8986]). Aracı değişkenler ve demografik değişkenlerin etkisi kontrol edildiğinde, çocukluk çağı travmaları, hayatın anlamını negatif yönde anlamlı olarak yordamaktadır ($B = -.85$, $SH = .08$, %95 GA [-1.0048, -.6863]). Başka bir deyişle doğrudan etki anlamlıdır ve toplam etki ile kıyaslandığında ilişkinin gücü azalmaktadır. Bu bulgular, çocukluk çağı travmaları ile hayatın anlamı arasında dindarlık yöneliminin aracılık etkisi olduğunu göstermektedir. 5000 alt örneklem bootsrapping analizi de toplam aracılık etkisinin (dolaylı etki) anlamlı olduğunu göstermiştir ($B = -.18$, $SH = .06$, %95 GA [-.2952, -.0613]). Spesifik dolaylı etkiler incelendiğinde ise içedönük dindarlık yönelimi ($B = -.04$, $SH = .02$, %95 GA [-.0891, -.0006]) ve arayış dindarlık yöneliminin ($B = -.12$, $SH = .06$, %95 GA [-.2234, -.0157]) aracılık etkisinin negatif yönlü ve anlamlı, dışadönük dindarlık yönelimi ($B = -.004$, $SH = .006$, %95 GA [-.0190, .0055]) ile fundamentalist dinî yönelimin ($B = -.0141$, $SH = .01$, %95 GA [-.0453, .0064]) aracılık etkisinin anlamsız olduğu gözlenmektedir.

Tartışma

Bu çalışmada, çocukluk çağı travmaları ile anlam duygusu arasındaki ilişki ve bu ilişkide dindarlık yöneliminin aracı rolü ele alınmıştır. Araştırma bulguları, çocukluk yıllarında travmatik deneyimlere maruz kalma düzeyi yüksek olan bireylerin, yetişkinliklerinde daha fazla anlamsızlık duygusu yaşadığını göstermiştir. Başka bir deyişle, çocukluk yıllarında travmaya

maruz kalma düzeyi yüksek olan bireylerin, genel olarak varoluşa anlam verme, bireysel hayatlarını anlamlı bulma konusunda zorlandıkları, daha çok boşluk ve hedefsizlik duyguları yaşadıkları gözlenmiştir. Bu bulgu, travmatik deneyimlerin kişinin kendisine ve dünyaya dair temel varsayımlarını sarsarak anlam krizi yarattığı ve bu krizin travmatik deneyimlerden yıllar sonra bile devam edebileceğine dair araştırma bulgularını destekler niteliktedir (Janoff-Bulman, 1989; Song vd., 2016).

Araştırma bulguları çocukluk çağı travmalarının, bireyin dindarlık yöneliminin bazı boyutlarını da etkilediğini göstermiştir. Öncelikle, çocukluk döneminde travmatik deneyimlere daha fazla maruz kalan bireylerin, içedönük dindarlık düzeyinin daha düşük olduğu gözlenmiştir. Bu bulgu, travmatik deneyim yaşayan ve travmatik deneyim yaşamayan bireyler arasında içedönük dindarlık açısından bir fark olmadığını rapor eden Overcash ve arkadaşlarının bulgularını desteklememiştir (Overcash vd., 1996). Ancak bu araştırma, çocukluk çağı travmalarını değil, yetişkin bireylerin son üç yıl içinde yaşadığı travmatik deneyimlerin etkisini araştırmaktadır ve örnekleme oldukça sınırlıdır. Bu bağlamda, çocukluk çağı travmalarının uzun vadede içedönük dindarlık yönelimi açısından çok daha yıkıcı sonuçlara neden olduğu söylenebilir. Öte taraftan, çocukluk çağında yaşanan travmatik deneyimlerin yetişkin dindarlığını olumsuz yönde etkilediğini gösteren araştırma sayısı, etkisi olmadığını ya da olumlu etki yarattığını gösteren araştırmalardan çok daha fazladır (Walker, Reid, O'Neill & Brown, 2009). Bu araştırmaların çoğu, çocukluk döneminde yaşanan travmatik deneyimlerin dindarlık üzerindeki olumsuz etkisinin, bireyin tanrıyla olan ilişkisi yoluyla gerçekleştiğini göstermektedir. Çocukluk çağı travmalarının bireyin tanrıyla olan öznel ilişkisini olumsuz etkilediği, travma mağdurlarının tanrıyı uzak, acımasız, cezalandırıcı, adaletsiz, korkutucu olarak algılama eğiliminin yüksek olduğunu gösteren birçok araştırma mevcuttur (Hall, 1995; Kane vd., 1993; Pritt, 1998). Tanrı ile kurulan ilişki dinî inancın merkezindedir ve içedönük dindarlık yönelimi, tanrıyla kurulan samimi, gönülden ilişkiye ve tanrıya gönülden bağlılığı amaçlayan dinî pratiklere vurgu yapmaktadır. Geçmiş araştırmalar ile tutarlı olarak çocukluk çağı travmalarının içedönük dindarlığı olumsuz olarak yordadığına dair bu bulgu, çocukluk çağı travmalarının bireyin tanrı ile olan gönülden ilişkisine zarar verdiğini göstermektedir.

Araştırmanın diğer bulgusu, çocukluk çağında daha fazla travmatik yaşantıya maruz kalan bireylerin arayış dindarlık yöneliminin daha yüksek olduğu yönündedir. Travmaya maruz kalan bireylerin, dinî inancı ve dinî kuralları sorgulama, sunulduğu gibi kabul etmeme, şüpheyile yaklaşma ve bu tutumun daha geliştirici olacağına inanma eğilimleri yükselmektedir. Bu bulgu, travmatik deneyimlerin arayış dinî yönelimini teşvik ettiği yönündeki bulguları desteklemektedir (Burriss, vd., 1996; Kennedy & Drebing, 2002; Krauss & Flaherty, 2001). Ancak araştırmada, çocukluk çağı travmalarının dışadönük ve fundamentalist dinî yönelimleri etkilemediği görülmüştür. Dışadönük dindarlık, dinî inançların güvenlik, huzur, sosyalleşme, oyalanma, statü kazanma, kendini temize çıkarma ya da haklı görme gibi sonuçları elde etmek için kullanılmasıdır (Allport & Ross, 1967). Bu yönelimde, kişi bir dine inanır ancak amaç din ya da tanrıya gönülden bağlanma değildir. Çocukluk çağı travmalarına maruz kalma düzeyi yüksek ve düşük olan bireylerde dindarlığın bu boyutu açısından bir farklılaşma görülmemiştir. Fundamentalist dinî yönelim ise dinî inancın ve kuralların doğruluğu konusunda çok net olma hâlini ima eder. Bu inanış, birçok dinde, dinsel eğitimin parçasıdır ve dinî inancın zorunlu bir ögesi olarak sunulur. Bu araştırmanın örneklemini dinî inancı olan ve bu dinsel söylem içinde yetişen katılımcılar oluşturduğu için dindarlık yöneliminin bu boyutu çocukluk çağı travmalarına maruz kalma düzeyinden etkilenmemiş olabilir.

Araştırmanın diğer bir bulgusu ise çocukluk çağı travmalarının hayatın anlamı üzerindeki olumsuz etkisine içedönük ve arayış dindarlık yönelimlerinin kısmı olarak aracılık

ediyor olmasıdır. Başka bir deyişle, çocukluk çağı travmaları, kişinin anlam duygusunu olumsuz yönde doğrudan etkilediği gibi düşük içedönük dindarlık yönelimi ve yüksek arayış yönelimi yoluyla dolaylı olarak da etkilemektedir. Fundamentalist ve dışadönük dindarlık yönelimini ise travmatik deneyimlerin anlam duygusu üzerindeki etkisine aracılık etmemektedir. Bu bulgu hem kadınlarda hem de erkeklerde içedönük dindarlığın hayatın anlamını, dışadönük ve fundamentalist yönelime göre daha güçlü yordadığı, arayış yönelimin ise hayatın anlamını negatif yönde yordadığı yönündeki bulguları desteklemektedir (Ardelt & Koenig, 2007; Bahadır, 1999; Chamberlain & Zika, 1988; Nell, 2014; Poloma & Pendelton, 1990; Reynolds vd., 2020; Steger vd., 2010; Womick vd., 2021; You & Lim, 2019). Ancak çocukluk çağı travmaları, bir taraftan hayatın anlamı ile en güçlü pozitif ilişki gösteren içedönük dindarlık düzeyinin düşmesine, diğer taraftan da hayatın anlamı ile negatif ilişki gösteren arayış yöneliminin artmasına neden olarak bireyin hayatın anlamı duygusunun azalmasına neden olmaktadır.

Bu araştırma bulgularından hareketle, çocukluk çağı travmalarının, dinî inancı olan bireylerin dindarlığının her boyutunu değil, bazı boyutlarını etkilediği söylenebilir. İçedönük dindarlık tanımını dikkate alındığında, çocukluk çağı travmalarının bireyin özellikle tanrı ile olan öznel ilişkisine zarar verdiği çıkarımı yapılabilir. Travma geçmişi bildiren katılımcıların, travmanın etkileri karşısında tanrı ile ilişkilerini kullanmakta zorluk yaşadıkları, dinî problem çözme stillerinden kendini yönetme (self-directing) stilini kullanmaya meyilli oldukları bilinmektedir (Webb & Whitmer, 2001). Tanrı ile kurulan olumlu bir ilişkinin ve samimi olarak dinî inanca bağlanmanın (içedönük dindarlık) travmanın olumsuz etkileri ile baş etmede en önemli başa çıkma kaynağı olduğu da görülmektedir (Pargament, Koenig & Perez, 2000; Pargament vd., 2005). Travmatik deneyimlerin tanrı ile gönülden ilişki ve samimi bir dindarlığı ifade eden içedönük dindarlığı olumsuz etkilediğini gösteren mevcut araştırma bulguları, bireyin en önemli anlam kaynağını yitirdiği gibi travmanın olumsuz etkileri ile baş etme sürecinde en önemli başa çıkma kaynağını da kaybettiğini ima etmektedir. Bu bağlamda, travmatik deneyim yaşayan bireylerle yürütülecek manevi odaklı danışmanlıklarda, özellikle bireyin tanrı imajına ve tanrı ile kurulan ilişkisine odaklanılması önemlidir.

Öte taraftan, çocukluk çağı travmalarının arayış dindarlık yönelimini artırdığı ve bu yolla da anlam duygusunu düşürdüğü görülmektedir. Arayış yöneliminin hayatta bir anlam bulma (presence of meaning) durumu ile negatif ilişki fakat anlam arayışı (search for meaning) pozitif ilişki gösterdiğini rapor eden araştırmalar dikkate alındığında (Steger vd., 2010), çocukluk çağı travmalarına maruz kalan bireylerin dinî inanç ve tutumlarında gösterdikleri sorgulayıcı, durağanlıktan ve netlikten uzak tutumların, halihazırda anlam duygusunu olumsuz etkilese de travma sonrası büyümeyi beraberinde getirebilecek bir anlam arayışı çabası olabileceği düşünülmelidir.

Çocukluk çağı travmalarının düşük anlam duygusu ile ilişkisine dair bu çalışmada elde edilen bulgu Janoff-Bulman'ın (1989, 1992) Temel Varsayımlar Modeli çerçevesinde değerlendirilebilir. Temel Varsayımlar Modeli'ne göre insanlar dünyaya ve kendilerine dair bazı varsayımlara sahiptir. Bu varsayımlar dünyanın iyiliği, dünyanın anlamlılığı ve kendilik değeri varsayımları olarak sınıflandırılmaktadır. Travmatik deneyimlere maruz kalan bireylerde dünyanın iyi ve anlamlı bir yer olduğuna dair temel varsayımın sarsıldığı ve bu nedenle anlam duygusunun düşük olduğu söylenebilir. Öte taraftan, dinî inanç en önemli anlam kaynaklarından biri olmasına rağmen bu çalışmada, çocukluk çağı travmalarının içedönük dindarlık yönelimini olumsuz, arayış dindarlık yönelimini ise olumlu yönde destekleyerek anlamsızlık duygusunu beslediği gözlenmiştir. Bu bulgu ise Bağlanma Kuramı (Bowlby, 1979) esas alınarak Kirkpatrick (1992, 2005) tarafından ortaya atılan Uyuşma Hipotezi çerçevesinde ele alınabilir. Uyuşma hipotezine göre çocuğun bakım verene bağlanma stili güvenli ise

Tanrı'ya bağlanması da güvenli, bağlanma güvensiz ise Tanrıya bağlanma da güvensiz olacaktır. Bu bağlamda çocukluk çağı travmalarının bağlanma örüntüsüne zarar vererek güvensiz bağlanmaya neden olduğu, güvensiz bağlanan bireylerin, tanrıya ve dine karşı da güvensiz bir tutum sergilediği ve bu nedenle, tanrı ve dinî inanca gönülden bağlanmayı ifade eden içedönük dindarlık düzeyinin azaldığı söylenebilir. Benzer şekilde, güvensiz bağlanmanın, dinî inancı sorgulama, sunulduğu gibi kabul etmeme ve şüphe ile yaklaşmayı ifade eden arayış dindarlık yönelimini artırdığı düşünülebilir.

Çocukluk çağı travmaları ile anlam duygusu ilişkisi ve bu ilişkide dindarlık yöneliminin aracı rolünü ele alan mevcut araştırma, bu konuyu doğrudan inceleyen çalışmaların sınırlı olması nedeni ile önemlidir. Ancak araştırmanın bazı sınırlılıkları vardır. Bu araştırma dinî inancı olan bireylerle yapılmış, dinî inancı olmayanlar araştırmaya dâhil edilmemiştir. Bu bağlamda, dinî inancı olan bireylerin, dindarlığının hangi boyutlarının travmatik deneyimlerden etkilendiğini ortaya koymuştur. İleride yapılacak araştırmalarda, dinî inancı olmayan bireylerin de araştırmaya dâhil etmesi, özellikle nitel yöntemler aracılığı ile dinî inancın tamamen reddedilmesinde travmatik deneyimlerin etkisi olup olmadığının incelenmesi, çocukluk çağı travmalarının dindarlık üzerindeki etkisinin daha iyi anlaşılabilmesine olanak verecektir. Nitekim yurtdışında yapılan bazı araştırmalar, travmatik deneyimlerden sonra, mevcut dinsel inancın tamamen terk edilmesinin de travmaya verilen bir tepki olduğunu bildirmektedir (Ben-Ezra vd., 2010; Ryan, 1998). Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ise pandemi sürecinden dolayı verilerin rastgele bir örnekleme yöntemiyle toplanmamış olmasıdır. Bu durum, dinî inanış açısından katılımcıların homojen olma ihtimalini artırmaktadır. İslam dini içerisinde temel inanışlarda ortaklık olsa da anlayış farklılıkları, mezhepsel farklılıklar mevcuttur. İleride yapılacak çalışmaların bu çeşitliliği dikkate alarak bulguları tekrarlaması bu konuda daha güvenilir çıkarımlar yapılmasına olanak verecektir.

Sonuç

Cinsel, duygusal ve fiziksel istismarın yanı sıra fiziksel ve duygusal ihmali de içeren çocukluk çağı travmaları, dünya çapında pandemik düzeyde yaygındır. Müslümanlığın egemen olduğu ülkelerde ise çocukluk çağı travmalarının her formu benzer şekilde yaygınlık göstermektedir. Çocukluk çağı travmalarının birçok psikolojik ve fiziksel hastalık için en güçlü risk faktörü olduğu bilinmesine rağmen ihmal ve istismar formlarının, çoğu zaman görmezden gelindiği, bazen de disiplin adı altında toleransla karşılandığı gözlenmektedir.

Çocukluk çağı travmaları ile hayatın anlamı arasındaki ilişkide dindarlık yöneliminin aracı rolünü inceleyen mevcut araştırma, çocukluk çağı travmalarının, bireyin sadece fiziksel ve psikolojik sağlığı üzerinde değil, dinsel ve manevi yaşamı üzerinde de yıkıcı bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Çocukluk yıllarında travmatik deneyimlere maruz kalan bireyin, bir taraftan tanrı ve din ile kurduğu gönülden ilişkinin, yani içsel dindarlık yöneliminin zarar gördüğü, diğer taraftan da dine karşı daha sorgulayıcı, kuşkucu bir tutum sergilediği, yani arayış dindarlık eğiliminin arttığı gözlenmiştir.

Bu araştırmanın bulguları ayrıca, çocukluk yıllarında maruz kalınan ihmal ve istismar yaşantılarının, yetişkinlik yıllarında daha fazla anlamsızlık ve amaçsızlık duygularına neden olduğunu göstermiştir. Travmalar, dünyanın iyi ve anlamlı olduğuna dair bireyin temel varsayımını sarsan ve bu nedenle, mevcut araştırma bulgularının da gösterdiği gibi doğrudan anlamsızlık duygusunu destekleyen deneyimlerdir. Tam tersine dinî inanç, bireye kapsamlı gerçeklik şemaları ve nihai anlam kalıpları sunarak yaşamın anlamlı ve amaçlı bir yer olduğuna dair inancı desteklemektedir. Ancak bu araştırma bulgularının gösterdiği gibi çocukluk çağı travmaları, bireyin hiçbir çıkar gözetmeden, tanrıya ve dine gönülden bağlılığını ifade eden içedönük dindarlık düzeyini azaltarak ve bir tür arayış yönelimini artırarak travmatik deneyim

sonucu ortaya çıkan anlamsızlık duyguları ile baş etmede bireyin en önemli anlam kaynağını, yani dinî inancını kullanmasını engellemektedir.

Sonuç olarak, mevcut araştırma bulguları ve çocukluk çağı travmalarının birey üzerindeki etkilerini araştıran önceki araştırma bulguları dikkate alındığında, çocukluk çağı travmalarının, insan yaşamının birçok boyutunu olumsuz etkileyen bir problem olduğu görülmektedir. Ayrıca dünya çapında yaygınlığı göz önünde bulundurulduğunda, genel kanının aksine, çocukluk çağı travmalarının istisnadan çok norm olduğu, kültürel nedenlerden dolayı, çoğu zaman tolere edildiği ve görmezden geldiği bilinmektedir. Bu durum, çocukluk çağı travmalarının yıkıcı etkileri ile ilgili farkındalığın artırılarak kültürel, sosyal, politik ve bireysel düzeyde önleyici tedbirlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Kaynaklar

- Allport, G. W., & Ross, J. M. (1967). Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5(4), 432-443. <https://doi.org/10.1037/h0021212>
- Altemeyer, B., & Hunsberger, B. E. (1992). Authoritarianism, religious fundamentalism, quest, and prejudice. *International Journal for the Psychology of Religion*, 2(2), 113-133. https://doi.org/10.1207/s15327582ijpr0202_5
- Ardelt, M., & Koenig, C. S. (2007). The importance of religious orientation and purpose in life for dying well: Evidence from three case studies. *Journal of Religion, Spirituality & Aging*, 19(4), 61-79. https://doi.org/10.1300/J496v19n04_05
- Bahadır, A. (1999). *Hayatın anlam kazanmasında psiko-sosyal faktörler ve din* (Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Batson, C. D. (1976). Religion as prosocial: Agent or double agent? *Journal for the Scientific Study of Religion*, 15(1), 29-45. <https://doi.org/10.2307/1384312>
- Batson, C. D., & Raynor-Prince, L. (1983). Religious orientation and complexity of thought about existential concerns. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 22(1), 38-50. <https://doi.org/10.2307/1385590>
- Batson, C. D., & Schoenrade, P. A. (1991). Measuring religion as Quest: I. Validity concerns. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 30(4), 416-429. <https://doi.org/10.2307/1387277>
- Baumeister, R. F. (1991). *Meanings of life*. New York: Guilford.
- Bekenkamp, J., Groothof, H. A. K., Bloemers, W., & Tomic, W. (2014). The relationship between physical health and meaning in life among parents of special needs children. *Europe's Journal of Psychology*, 10(1), 67-78. <https://doi.org/10.5964/ejop.v10i1.674>
- Ben-Ezra, M., Palgi, Y., Sternberg, D., Berkley, D., Eldar, H., Glidai, Y., ... Shrira, A. (2010). Losing my religion: A preliminary study of changes in belief pattern after sexual assault. *Traumatology*, 16(2), 7-13. <https://doi.org/10.1177/1534765609358465>
- Bernstein, D. P., Stein, J. A., Newcomb, M. D., Walker, E., Pogge, D., Ahluvalia, T., Stokes, J., Handelsman, L., Medrano, M., Desmond, D., & Zule, W. (2003). Development and validation of a brief screening version of the Childhood Trauma Questionnaire. *Child Abuse & Neglect*, 27(2), 169-190. [https://doi.org/10.1016/s0145-2134\(02\)00541-0](https://doi.org/10.1016/s0145-2134(02)00541-0)
- Bowlby, J. (1979). *The making and breaking of affectional bonds*. London, England: Tavistock.
- Bryant-Davis, T. (2005). Coping strategies of african american adult survivors of childhood violence. *Professional Psychology: Research and Practice*, 36(4), 409-414. <https://doi.org/10.1037/0735-7028.36.4.409>
- Burris, C. T., Jackson, L. M., Tarpley, W. R., & Smith, G. J. (1996). Religion as quest: The self directed pursuit of meaning. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22, 1068-1076. <https://doi.org/10.1177/01461672962210010>

- Chamberlain, K., & Zika, S. (1988). Religiosity, life meaning and wellbeing: Some relationships in a sample of women. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 27(3), 411–420. <https://doi.org/10.2307/1387379>
- Crumbaugh, J. C., & Maholick, L. T. (1964). An experimental study in existentialism: The psychometric approach to Frankl's concept of noogenic neurosis. *Journal of Clinical Psychology*, 20(2), 200–207.
- Crumbaugh, J. C., & Maholick, L. T. (1969). *Manual of instruction for the Purpose in Life Test*. Munster, IN: Psychometric Affiliates.
- Czekierda, K., Banik, A., Park, C. L., & Luszczynska, A. (2017). Meaning in life and physical health: systematic review and meta-analysis. *Health Psychology Review*, 11(4), 387-418. <https://doi.org/10.1080/17437199.2017.1327325>
- Debats, D. L. (1999). Sources of meaning: An investigation of significant commitments in life. *Journal of Humanistic Psychology*, 39(4), 30-57. <https://doi.org/10.1177/0022167899394003>
- Edmonds, S., & Hooker, K. (1992). Perceived changes in life meaning following bereavement. *OMEGA- Journal of Death and Dying*, 25(4), 307–318. <https://doi.org/10.2190/TE7Q-5G45-BETY-X1TT>
- Ercan, N. (2009). *Evlilikte kadına yönelik fiziksel şiddete ilişkin tutumların yordayıcıları: Çelişik duygulu cinsiyetçilik, sistemi meşrulaştırma ve dini yönelim*. (Yüksek lisans tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Finkelhor, D., Hotaling, G. T., Lewis, I. A., & Smith, C. (1989). Sexual abuse and its relationship to later sexual satisfaction, marital status, religion, and attitudes. *Journal of Interpersonal Violence*, 4(4), 379-399. <https://doi.org/10.1177/088626089004004>
- Frankl, V. (2000). *İnsanın anlam arayışı* (S. Budak, Çev.). Ankara: Öteki Yayınevi
- Genia, V. (1996). I, E, quest, and fundamentalism as predictors of psychological and spiritual well-being. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 35(1), 56-64. <https://doi.org/10.2307/1386395>
- Hall, T. A. (1995). Spiritual effects of childhood sexual abuse in adult Christian women. *Journal of Psychology and Theology*, 23(2), 129-134. <https://doi.org/10.1177/009164719502300205>
- Hayes, A. F. (2018). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression based approach*. NY: Guilford Press.
- Janoff-Bulman, R. (1989). Assumptive worlds and the stress of traumatic events: Applications of the schema construct. *Social Cognition*, 7(2), 113-136. <https://doi.org/10.1521/soco.1989.7.2.113>
- Janoff-Bulman, R. (1992). *Shattered assumptions*. New York: Free Press.
- Kane, D., Cheston, S. E., & Greer, J. (1993). Perceptions of god by survivors of childhood sexual abuse: An exploratory study in an underresearched area. *Journal of Psychology and Theology*, 21(3), 228-237. <https://doi.org/10.1177/009164719302100306>
- Kennedy, P., & Drebing, C. E. (2002). Abuse and religious experience: A study of religiously committed evangelical adults. *Mental Health, Religion & Culture*, 5(3), 225-237. <https://doi.org/10.1080/13674670110112695>
- Kıraç, F. (2015). Hayatın amacı ölçeğinin psikometrik özellikleri: Faktör yapısı ve güvenilirliği. *Uluslararası Sosyal Aratırmalar Dergisi*, 8 (39), 490-500.
- Kirkpatrick, L. (1992). An attachment-theory approach to the psychology of religion. *International Journal for the Psychology of Religion*, 2, 3-28. https://doi.org/10.1207/s15327582ijpr0201_2
- Kirkpatrick, L. (2005). *Attachment, evolution, and the psychology of religion*. New York, NY: Guilford Press.

- Krauss, S. W., & Flaherty, R. W. (2001). The effects of tragedies and contradictions on religion as a quest. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 40(1), 113-122. <https://doi.org/10.1111/0021-8294.00042>
- Lazarus, R. S. (1993). Coping theory and research: Past, present, and future. *Psychosomatic Medicine*, 55(3), 234–247. <https://doi.org/10.1097/00006842-199305000-00002>
- McIntosh, D. N. (1995). Religion-as-schema, with implications for the relation between religion and coping. *International Journal for the Psychology of Religion*, 5(1), 1–16. https://doi.org/10.1207/s15327582ijpr0501_1
- Nell, W. (2014). Exploring the relationship between religious fundamentalism, life satisfaction, and meaning in life. *Journal of Psychology in Africa*, 24(2), 159-166. <https://doi.org/10.1080/14330237.2014.903074>
- Overcash, W. S., Calhoun, L. G., Cann, A., & Tedeschi, R. G. (1996). Coping with crises: An examination of the impact of traumatic events on religious beliefs. *The Journal of Genetic Psychology*, 157(4), 455-464. <https://doi.org/10.1080/00221325.1996.9914878>
- Pargament, K. I., Ensing, D. S., Falgout, K., Olsen, H., Reilly, B., Van Haitsma, K., & Warren, R. (1990). God help me: (I): Religious coping efforts as predictors of the outcomes to significant negative life events. *American Journal of Community Psychology*, 18(6), 793-824. <https://doi.org/10.1007/BF00938065>
- Pargament, K. I., Kennell, J., Hathaway, W., Grevengoed, N., Newman, J., & Jones, W. (1988). Religion and the problem-solving process: Three styles of coping. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 27(1), 90-104. <https://doi.org/10.2307/1387404>
- Pargament, K. I., Koenig, H. G., & Perez, L. (2000). The many methods of religious coping: development and initial validation of the RCOPE. *Journal of Clinical Psychology*, 56(4), 519–543. doi:10.1002/(sici)1097-4679(200004)56:4<519::aid-jclp6>3.0.co;2-1
- Pargament, K. I., Magyar-Russell, G. M., & Murray-Swank, N. A. (2005). The sacred and the search for significance: Religion as a unique process. *Journal of Social Issues*, 61(4), 665–687. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2005.00426.x>
- Pritt, A. F. (1998). Spiritual correlates of reported sexual abuse among Mormon women. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 37(2), 273-285. <https://doi.org/10.2307/1387527>
- Reinert, D. F., & Edwards, C. E. (2009). Attachment theory, childhood mistreatment, and religiosity. *Psychology of Religion and Spirituality*, 1(1), 25-34. <https://doi.org/10.1037/a0014894>
- Reynolds, C. J., Smith, S. M., & Conway, P. (2022). Intrinsic religiosity attenuates the negative relationship between social disconnectedness and meaning in life. *Psychology of Religion and Spirituality*, 14(3), 390-394. <https://doi.org/10.1037/rel0000318>
- Ryan, P. L. (1998). An exploration of the spirituality of fifty women who survived childhood violence. *The Journal of Transpersonal Psychology*, 30(2), 87-102
- Ryff, C. D., & Singer, B. (1998). The contours of positive human health. *Psychological Inquiry*, 9(1), 1-28. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0901_1
- Park, C. L., & Folkman, S. (1997). Meaning in the context of stress and coping. *Review of General Psychology*, 1(2), 115-144. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.1.2.115>
- Poloma, M. M., & Pendleton, B. F. (1990). Religious domains and general well-being. *Social Indicators Research*, 22(3), 255-276. <https://doi.org/10.1007/BF00301101>
- Schnell, T. (2009). The sources of meaning and meaning in life questionnaire (SoMe): Relations to demographics and well-being. *The Journal of Positive Psychology*, 4(6), 483-499. <https://doi.org/10.1080/17439760903271074>
- Shek, D. T. (1992). Meaning in life and psychological well-being: An empirical study using the Chinese version of the Purpose in Life questionnaire. *The Journal of Genetic Psychology*, 163(4), 311-320. <https://doi.org/10.1080/00221325.1992.9914878>

- Psychology: Research and Theory on Human Development*, 153(2), 185-200. <https://doi.org/10.1080/00221325.1992.10753712>
- Song, J.-M., Min, J.-A., Huh, H.-J., & Chae, J.-H. (2016). Types of childhood trauma and spirituality in adult patients with depressive disorders. *Comprehensive Psychiatry*, 69, 11-19. <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2016.04>
- Steger, M. F. (2009). Meaning in life. İçinde S. J. Lopez (Ed.), *Oxford handbook of positive psychology* (2nd ed.) (ss. 679–687). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Steger, M. F., Pickering, N. K., Adams, E., Burnett, J., Shin, J. Y., Dik, B. J., & Stauner, N. (2010). The quest for meaning: Religious affiliation differences in the correlates of religious quest and search for meaning in life. *Psychology of Religion and Spirituality*, 2(4), 206-226. <https://doi.org/10.1037/a0019122>
- Şar, V., Öztürk, E., & İkikardeş, E. (2012). Çocukluk çağı ruhsal travma ölçeğinin Türkçe uyarlamasının geçerlilik ve güvenilirliği. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*, 32(4), 1054–1063. <https://doi.org/10.5336/medsci.2011-26947>
- Ter Kuile, H., & Ehring, T. (2014). Predictors of changes in religiosity after trauma: Trauma, religiosity and posttraumatic stress disorder. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 6(4), 353-360. <https://doi.org/10.1037/a0034880>
- Tillich, P. (1952). *The courage to be*. New Haven: Yale University Press.
- Valentine, L., & Feinauer, L. L. (1993). Resilience factors associated with female survivors of childhood sexual abuse. *The American Journal of Family Therapy*, 21(3), 216-224. <https://doi.org/10.1080/01926189308250920>
- Vötter, B., & Schnell, T. (2019). Bringing giftedness to bear: Generativity, meaningfulness, and self-control as resources for a happy life among gifted adults. *Frontiers in Psychology*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01972>
- Vural, M. E. (2021). *Hayatın anlamı, dindarlık ve ruh sağlığı ilişkisi: Bir karma yöntem araştırması* (Doktora tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Walker, D. F., Reid, H. W., O'Neill, T., & Brown, L. (2009). Changes in personal religion/spirituality during and after childhood abuse: A review and synthesis. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 1(2), 130–145. <https://doi.org/10.1037/a0016211>
- Webb, M., & Whitmer, K. J. O. (2001). Abuse history, world assumptions, and religious problem solving. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 40 (3), 445–453. <https://doi.org/10.1111/0021-8294.00068>
- Womick, J., Woody, B., & King, L. A. (2021). Religious fundamentalism, right-wing Authoritarianism, and meaning in life. *Journal of Personality*. <https://doi.org/10.1111/jopy.12665>
- Yalom, I. (1999). *Varoluşçu psikoterapi* (Z. İ. Babayiğit, Çev.). İstanbul: Kambur Yayınları.
- You, S., & Lim, S. A. (2018). Religious orientation and subjective well-being: The mediating role of meaning in life. *Journal of Psychology and Theology*, 47(1), 34-47. <https://doi.org/10.1177/0091647118795180>
- Zika, S., & Chamberlain, K. (1992). On the relation between meaning in life and psychological well-being. *British Journal of Psychology*, 83(1), 133-145. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8295.1992.tb02429.x>